

УДК 81–115

ПРОБЛЕМА ВИДІЛЕННЯ МІЖМОВНИХ ЛАКУН У ПРОЦЕСІ МІЖКУЛЬТУРНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Філоретова Є.В.

*Кіровоградський державний педагогічний університет імені Володимира Винниченка,
м. Кіровоград, Україна*

*У статті визначаються способи виділення міжмовних лакун та важливість
вивчення лакунарності у процесі міжкультурної комунікації.*

Ключові слова: лакуна, лакунарність, міжкультурна комунікація.

У процесі міжкультурної комунікації між носіями мов виникає мовний бар'єр, що зумовлений національно-специфічними особливостями різних компонентів культур-комунікантів. С. Г. Тер-Мінасова до таких компонентів відносить: 1) традиції (або стійкі елементи культури), звичаї, обряди; 2) побутову культуру, тісно пов'язану з традиціями, тому її часто називають традиційно – побутовою культурою; 3) щоденну поведінку (звички представників певної культури, встановлені у певному соціумі, норми спілкування, а також пов'язані з ними мімічні та пантомімічні коди, що використовуються деякими носіями); 4) «національні картини світу», котрі відображають специфіку сприйняття навколишнього середовища, національні особливості мислення представників культур; 5) художню культуру, що відображає художні традиції певного етносу [8, с. 34-35].

Зв'язок мови і культури існує на лексико-семантичному рівні мови, одиниці якого реагують на зміни у всіх сферах людської діяльності. В основі семантичних систем різних мов лежать понятійні системи, сформовані у свідомості представників певної культури. В лінгвістичних дослідженнях зазначають важливість універсальних, загальнолюдських факторів для формування понятійних систем: єдність матеріального світу, фундаментальні умови життя і т. д.

Однак за умови існування загальних умов у когнітивній базі народу, існують і реалії культури, побуту, середовища, які в іншій культурі представлені повними або частковими пробілами. Такі невідповідності називаються лакунами. Міжмовна лексична лакуна в нашому розумінні – це певний смисл, що не має в досліджуваній мові однослівного найменування або найменування у вигляді стійкого словосполучення на фоні наявності подібних найменувань в мові зіставлення. Міжкультурна комунікація не може бути здійсненою у повній мірі без вивчення лексичної лакунарності та проблеми виділення міжмовних лакун, цим і визначається *актуальність* теми. *Метою статті* є визначення способів виділення лакун, які у подальшому будуть використані для аналізу матеріалу нашого дослідження. *Методика дослідження* передбачає комплексний підхід до вивчення проблеми, що

полягає у використанні наступних методів: теоретичний аналіз наукової літератури з теми дослідження та метод зіставного семантичного аналізу.

Важливість теоретичної розробки принципів системного виділення та опису лакун є важливим аспектом лінгвістики та теорії лакуарності, тому її вивченням займалися такі лінгвісти, як Г. В. Бикова, І. Ю. Марковина, З. Д. Попова, Ю. А. Сорокін, Ю. С. Степанов, І. А. Стернін, С. Г. Тер-Мінасова, О. О. Махоніна, А. М. Приходько, О. А. Крижко, Т. Д. Ніколаєва, Р. Л. Траск, Г. Шредер, А. Ертельт-Фіт, Ч. Хоккет.

Зіставлення семантичних просторів різних мов дозволяє побачити не тільки загальнолюдське, унікальне, але і виявити специфічне, національне, групове і індивідуальне в утворенні концептів, і семем, що виділяються з них, як певні сукупності ознак, їх структурації та вербалізації/невербалізації. Мова дозволяє виявити «значиму» відсутність неномінованих семем через систему словесно позначених значень як закономірно організований сукупності однорідних елементів одного рівня, що знаходяться у зв'язку один з одним, де кожен компонент існує в протиставленні іншим компонентам і характеризується притаманною тільки йому релевантністю. Таким чином, системний характер універсально непозначених семем (лакун) дозволяє розробити комплекс методів їх об'єктивного виявлення, оснований на системних властивостях мови.

Що стосується методу встановлення міжмовних лакун, то Ю. А. Сорокін вважає, що його можна інтерпретувати в термінах інваріанта і варіанта певної вербальної поведінки, властивій тій або іншій локальній культурі. Під інваріантом мовознавець розуміє всю сукупність вербальної поведінки людини, яка, реалізуючись у певному лінгвокультурному варіанті, має деякі відмінності і неспівпадіння в порівнянні з іншим лінгвокультурним варіантом поведінки. Іншими словами, в певному наборі правил вербальної поведінки виявляються відмінності та збіги інваріантного й варіантного характеру [6, с. 122].

Колектив учених у складі З. Д. Попової, Й. А. Стерніна і М. А. Стерніної називає основним методом виявлення міжмовних лакун зіставлення семантично-близьких лексичних одиниць різних мовних систем для виявлення факту існування еквівалентного перекладу цих одиниць іншою мовою. Якщо в мові, що зіставляється, відсутній перекладний еквівалент тому або іншому слову іншої мови, то в першій мові фіксується лакуна. Учені відзначають, що «сигналами» можливої лакуарності лексичної одиниці (слова, стійкого словосполучення, фразеологічної одиниці) є: розгорнена пояснювальна дефініція слова в перекладному словнику, примітка типу «в Україні», «у Росії», «у США», «у Великобританії» і т. п., пояснення слова в перекладацькому словнику через перелічувальний або синонімічний ряд [4, с. 155].

О. А. Рівліна для виділення як внутрішньомовних, так і міжмовних лакун, пропонує звернутися до аналізу метамовних коментарів, як один з додаткових методів виявлення лакун. Під метамовними коментарями розуміють особливого роду висловлювання, орієнтовані на код, наприклад, *інакше кажучи, правильніше сказати, якщо так можна висловитися* і тому подібне, в тих ситуаціях, коли мовці

намагаються компенсувати лакуни на інтуїтивному рівні. Лінгвіст підкреслює, що метамовна рефлексія носіїв мови може сприяти виявленню значного мовного матеріалу [5, с. 61].

Досліджуючи образи мовної свідомості людини, лінгвісти використовують асоціативні методики, що працюють з так званими асоціативними нормами, які дозволяють аналізувати не тільки семантичні зв'язки слів, що існують в психіці носіїв мови, але і отримувати інформацію про форму і організацію лексики людини. Услід за І. Ю. Марковіною і Ю. А. Сорокіним, мовознавці використовують асоціативний експеримент як спосіб виявлення інтрамовної лакунарності, який дозволяє виявити динаміку розвитку образів мовної свідомості, пов'язану із змінами в мові і менталітеті народу [3, с. 24].

Відзначимо те, що, незважаючи на існування численних способів виділення лакун, ця проблема до кінця не вирішена і вимагає подальшого уточнення. Як ми вже відзначали, під поняттям міжмовна лакуна ми розуміємо певний смисл, що не має в досліджуваній мові однослівного найменування або найменування у вигляді стійкого словосполучення на фоні наявності подібних найменувань в мові зіставлення. У зв'язку з вищесказаним, досить актуальним є питання про визначення ступеня стійкості словосполучень, представлених в словниках, як перекладацьких еквівалентів лексичних одиниць.

Слід зазначити, що стійкі словосполучення розглядалися багатьма дослідниками. С. В. Булавина відзначає, що стійкі словосполучення сконструйовані на основі вільних словосполучень на зразок тих або інших вільних синтаксичних конструкцій, що існують в мові в даний час або що існували у минулому [1, с. 19]. Як відзначає В. М. Телія, будучи «знаками вторинної номінації, характерною межею яких є образно-ситуативна мотивованість, яка безпосередньо пов'язана зі світосприйняттям народу-носія мови», стійкі словосполучення відображають «побутово-історичний, емпіричний і духовний досвід мовного колективу» [7, с. 23]. Проте наведені визначення, як і більшість інших, на жаль, не дають чіткої відповіді на питання, що ж можна вважати за «стійке словосполучення». Досить зручною для відмежування стійких словосполучень від вільних є концепція фразеологізму, запропонована М. М. Копиленко і З. Д. Поповою, згідно якої вільне поєднання виникає як сполучення лексем, що несуть семема Д1Д1. Фразосполучення з семемами від Д1Д2 до КЗКЗ є не вільними, а, отже, стійкими [4, с.32-33]. Згідно з прийнятою концепцією, дволексемне сполучення *красива жінка* розглядається як вільне поєднання, оскільки його компоненти виступають в семемах Д1Д1, а поєднання *вибухова хвиля* повинно бути визнано стійким, тому що містить семема Д1Д2.

Приблизно ці ж думки щодо характеру не вільного сполучення слів висловлювала і В. М. Телія, відзначаючи, що природа зв'язаного значення пов'язана з побічно-похідним його характером [7, с. 65].

Відзначимо, що при розгляді лакун методикою, засновану на аналізі двоскладних лексичних одиниць щодо стійкості або нестійкості сполучуваності вхідних в них компонентів, слід застосовувати не тільки до представлених в словниках перекладацьких відповідностей лексичних одиниць, але і до одиниць фонові мови.

Так, при вивченні російсько-англійських субстантивних лакун в нашу вибірку були включені не тільки прості, але і складені слова англійської мови, виділені в словниках окремою словарною статтею. Відзначимо, що дані складені слова графічно оформлені неоднаково: деякі пишуться разом, деякі – через дефіс, деякі – окремо. Спостерігаються випадки, коли в різних словниках одна і та ж лексема представлена по-різному: в одному словнику вона написана окремо, а в іншому – через дефіс або в одному словнику – через дефіс, а в іншому – разом, у зв'язку з чим інтерпретація цих одиниць як окремих лексем або словосполучень є досить складною. У практичному аналізі таких одиниць ми вважаємо за необхідне виходити з критерії цілооформленості слова [2, с. 20] і включати до вибірки одиниці, що мають хоч би в одному з розглянутих словників написання разом. Що ж стосується випадків написання окремо або через дефіс, то тут виникає необхідність визначення статусу даних одиниць, тобто чи є вони складеними словами, стійкими або вільними словосполученнями.

Безеквівалентними лексемами можуть бути визнані, згідно з нашим розумінням, лише одиниці перших двох категорій. Так, *dog days* – найспекотніші літні дні, *sand-glass* – тріщина на копиті у коня є стійкими одиницями, оскільки один з їх компонентів є переосмисленим. В той же час одиниці типу *apple pie* – яблучний пиріг, *knife-edge* – вістря ножа є вільними словосполученнями, оскільки їх компоненти виступають в семемах Д1.

Висновок. Запропонована нами методика виділення лакун представляється достатньо продуктивною і була успішно апробована нами при аналізі матеріалу і підготовці англо-українського словника безеквівалентної лексики. *Перспектива дослідження* полягає у подальшому вивченні проблеми та визначенні способів виділення лакун, які в майбутньому будуть використані для аналізу матеріалів досліджень з даної тематики.

Список літератури

1. Булынина М. М. Сегментная межъязыковая лакунарность и способы ее компенсации (каузированное перемещение в английском и русском языке) / М. М. Булынина // Язык. Этнос. Картина мира :- Кемерово: Графика, 2003. – С. 178-181.
2. Жирмунский В. М. О границах слова / В. М. Жирмунский // Вопросы языкознания. – М., 1961. – Вып. 3. – С. 3-21.
3. Марковина И. Ю. Влияние лингвистических и экстралингвистических факторов на понимание текста: дис. ... канд. фил. наук: 10.02.04 / И. Ю. Марковина. – М., 1982. – 148 с.
4. Попова З. Д. Когнитивная лингвистика / З.Д. Попова, И.А. Стернин. – Воронеж: Восток-Запад, 2007. – 320 с.
5. Ривлина А. А. Лакунарность как познавательный подход в межкультурных исследованиях / Ю. А. Сорокин, А. А. Ривлина. // Лакуны в языке и речи. – Благовещенск, 2003. – Вып. 2. – С. 183-189.
6. Сорокин Ю. А. Взаимодействие реципиента и текста: теория и практика / Ю. А. Сорокин // Функционирование текста в лингвокультурной общности. – М., 1978. – 156 с.
7. Телия В. Н. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. / В. Н. Телия. – М.: Языки русской культуры, 1996. – 236 с.
8. Тер-Минасова С. Г. Язык и межкультурная коммуникация: [учебное пособие] / С. Г. Тер-Минасова. – М.: Слово, 2000. – 624 с.

Филоретова Е.В. Проблема выделения межъязыковых лакун в процессе межкультурной коммуникации // Ученые записки Таврического национального университета им. В.И. Вернадского. Серия «Филология. Социальные коммуникации». – 2011. – Т.24 (63). – №2. Часть 1. – С.239-243.

В статье рассматриваются способы выделения межъязыковых лакун и значимость изучения лакунарности в процессе межкультурной коммуникации.

Ключевые слова: лакуна, лакунарность, межкультурная коммуникация.

Filoretova E. The problem of identification of the interlanguage lacunas in the process of interlanguage communication // Uchenye zapiski Tavricheskogo Natsionalnogo Universiteta im. V.I. Vernadskogo. Series «Filology. Social communicatios». – 2011. – V.24 (63). – №2. Part 1. – P.239-243.

The article deals with the ways of definition of the interlanguage lacunas and defines the importance of lacunas' studying in the process of interlanguage communication.

Key words: lacuna, interlanguage communication.

Поступила до редакції 15.04.2011 р.